

مجامع دانشگاهی، بویژه گروه‌های زبان و ادبیات فارسی، درگیر کاستیها و باید‌ها و شاید‌های فراوانی هستند که یافتن برون‌شدهایی از حیرت‌آباد چنین مشکلاتی بسیار بایسته می‌نماید و ای کاش یکی از شماره‌های مجله کتاب ماه ادبیات و فلسفه بدین موضوع یعنی «انقلاب اصلاح طلبانه در برنامه‌های درسی رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاهها» اختصاص می‌یافت و این زخمهای ناسور، گشوده و درمان می‌شد. یکی از این دردها، غربت - و یا بهتر بگویم - غیبت نویسنده‌گی به معنای عام آن در میان دانشجویان رشته‌های ادبی است. خواندن و حفظ کردن و امتحان دادن - با تمام کاستیهایش - عرصه را بر اندیشیدن و نوشتن تنگ کرده است.

«شاعری وارد دانشکده شد / دم در / ذوق خود را به نگهبانی داد.» هر چند این قصه را الم باید نه قلم اما تورقی در تحقیقات و پایان‌نامه‌های دانشجویی، گویای واقعیتی آزارنده است که ضعف نگارش تا چه حد قوت دارد. از دیگر سوی، کفه گرانسنگ ادبیات بر زبان چربیده و شیرینی و جذابیت اولی، دومی را سخت و نامهربان به حاشیه رانده است.

در عرصه نگارش و ویرایش، تاکنون کتابها و مقالات گونه‌گونی با مراتب علمی متفاوت، نوشته شده که از مهمترین آنها می‌توان بدین موارد اشاره کرد: راهنمای آماده ساختن کتاب (میرشمس‌الدین ادیب سلطانی)، راهنمای نویسنده و ویراستار (ایرج جهانشاهی)، آیین گزارش نویسی (عباس حرّی)، فرهنگ املائی (جعفر شعار)، واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، اشتقاق پسوندی در زبان فارسی امروز (خسروکشانی)، شیوه‌نامه (مرکز

نشر دانش)، غلط نویسیم (ابوالحسن نجفی)، راهنمای نگارش و ویرایش (محمدجعفر یاحقی و محمدمهدی ناصح)، ویراستاری مجلات علمی و فنی (ترجمه و نگارش محمد تقی مهدوی) و درباره ویرایش (مرکز نشر دانشگاهی). تازه‌ترین اثری که درباره ویرایش منتشر شده، راهنمای ویرایش نوشته آقای دکتر غلامحسین غلامحسین زاده است که در این مقاله به معرفی آن می‌پردازیم.

در یادداشت کوتاهی با عنوان سخن «سمت» چنین آمده است:

«کتاب حاضر برای استفاده دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی و سایر رشته‌ها در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد و به عنوان منبع اصلی در درس مشترک «نگارش و ویرایش» به ارزش ۲ واحد و نیز به عنوان راهنمای مولفان، مترجمان، ویراستاران و ناشران تدوین شده است.»

نویسنده در پیشگفتار کتاب، ضمن یادکرد اهمیت و نقش زبان در ایجاد ارتباط و تفکر، از سه اصل مهم در انتقال دانسته‌ها در اثر علمی سخن به میان می‌آورد:

- ۱- آگاهی نویسنده بر گنجینه واژگانی و قواعد و ظرافت زبانی؛
- ۲- اطلاع از قواعد خطی و نگارشی و نویسنده‌گی؛
- ۳- مهارت در به کار بردن این اطلاعات و قواعد. سپس افزوده است که «ویرایش ادبی مباحثی مانند درست‌نویسی، واژه‌گزینی، رعایت قواعد رسم الخط و نشانه‌گذاری را شامل می‌شود و رعایت سایر قواعد نویسنده‌گی و تنظیم و ترتیب فهرستها، جدولها و تصویرها و تصمیم‌گیری درباره شکل ظاهری و شماره حروف و آرایش کتاب در حوزه ویرایش فنی قرار می‌گیرد.» (ص ۲)

نویسنده محترم کوشیده است تا در این کتاب تمام نکات یاد شده را با دقت و همراه با ذکر دقیق در حد نیاز یک ویراستار بیان کند و انسان که خود اذعان کرده، مباحث مربوط به درست نویسی و نکات نگارشی را به اجمال شرح دهد. اصل بر این بوده که تا حد امکان از

اعمال سلیقه‌های شخصی و یا غیر علمی پرهیز شود. پس عمده منابع مهمی را که در این زمینه منتشر شده خواننده و پیش‌نویس رسم‌الخط پیشنهادی فرهنگستان زبان و ادب فارسی را نیز در نظر گرفته و برآن بوده تا پیش از ارائه قواعد، ابتدا بر مبنای اصول علمی، معیارهایی را برگزیند و سپس بر اساس آنها، به ارائه قواعد بپردازد. چون تاکنون، شیوه واحد و همسانی پدید نیامده و در برخی موارد درباره غلط بودن املائی بعضی از کلمات به طور قاطع نمی‌توان حکم کرد، موارد مهم اختلاف روشهای موجود را در پاورقی توضیح داده و مواردی هم که حکم به نادرستی آنها دور از احتیاط علمی است، جایز شمرده است. همچنین برای راهنمایی بیشتر و آسان‌تر نویسندگان و ویراستاران، فصل آخر کتاب به فرهنگ املائی کلمات اختصاص یافته که در موارد تردیدآمیز می‌توان بدان مراجعه کرد. برای تسهیل در بهره‌جویی از کتاب، فهرست قاعده‌ها در آغاز کتاب و فهرست راهنمای موضوعی مطالب در پایان آن ارائه شده است.

راهنمای ویرایش دارای یک پیشگفتار و چهارده فصل است. در فصل نخست به بیان کلیات پرداخته که شامل مواردی است چون: خصوصیات ظاهری نوشته، رعایت آیین‌نامه‌های ویرایشی و...

فصل دوم، شیوه خط فارسی و فصل سوم، شیوه نوشتن کلمه‌های بیگانه به خط فارسی را بررسی کرده است. در فصل اخیر به مطالبی برمی‌خوریم همچون: خط غیرفارسی در متن فارسی، معیار تلفظ کلمه‌های خارجی، منابع تلفظ اصیل نامها، املائی نامهای علمی مرکب و...

فصل چهارم که در سی صفحه به مبحث نشانه‌گذاری اختصاص یافته، یکی از پربرترین و بدیع‌ترین بخشهای کتاب است و به جرات می‌توان گفت که در هیچکدام از کتابهای نگارشی پیش از این، با این وسعت، دقت و موشکافی به موضوع مهم نشانه‌گذاری و وجوه‌گوناگون آن پرداخته نشده است.

بهار باقری

راهنمای ویرایش

برای نمونه، تنها درباره نشانه ویرگول، به مطالب ذیل، اشاره و قواعد مربوط به هر یک را ارائه کرده است. ویرگول: کاربرد اصلی، جلوگیری از اشتباه خواندن، در دو طرف عطف بیان و بدل، بین کلمه‌های هم نقش، بین کلمه‌های هم پایه، میان عبارتها و جمله‌های غیرمستقل، میان اجزای جمله مرکب، میان اجزای نشانیه‌ها، میان ارقام، بعد از کلمه‌های ربطی و قیدی بسط، کاربردهای ناپسند ویرگول، کاربردهای نادرست ویرگول، امکان چند نوع نشانه گذاری.

فصل پنجم به نشانه‌های اختصاری و ویرایشی می‌پردازد. در این فصل، ضمن ارائه معیارهایی برای کاربرد این نشانه‌ها و کلمات، به ذکر نشانه‌های عمومی و اختصاصی، حرفی، شماره‌ای و کلمه‌ای پرداخته و جدول نشانه‌های مشهور فارسی و لاتینی و در آخر نشانه‌های ویرایشی را به دست داده است.

فصل ششم درباره تنظیم کتابنامه و شکل ظاهری و استاندارد آن و فصل هفتم درباره قواعد نوشتن پاورقیها و انواع آن و ارجاعات و... است.

فصل هشتم به موضوع نوشتن عددها و فرمولها و فصل نهم به مبحث نحوه ارائه نمودارها، جدولها و تصویرها پرداخته است. موضوعات مطرح در فصول بعدی بدین قرار است:

فصل دهم، تنظیم فهرستهای راهتما؛ فصل یازدهم، مقیاسها (اعم از مقیاسهای طولی، تاریخیهای شمسی، قمری، میلادی و تبدیل آنها به یکدیگر)؛ فصل دوازدهم، صفحه‌آرایی و ترتیب اجزای کتاب.

در فصل سیزدهم که به درست نویسی اختصاص یافته، نویسنده به ذکر نکات مهم نگارشی پرداخته است: کاربرد درست کلمه‌ها و معنی دقیق آنها، تئوین، جمع بستن کلمه‌های غیرعربی به شیوه عربی، جمع بستن با «ات»، کاربرد صحیح «را»، فعل مجهول، فعل مرکب و... در پایان این بخش، فهرست واژه‌های بیگانه و معادل‌های فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب

فارسی در جدولی ارائه شده که برای دانشجویان و ویراستاران بسیار مفید تواند بود.

فصل چهاردهم که واپسین بخش کتاب است «فرهنگ املائی» است و منظور از تهیه آن بنا به گفته نگارنده، ارائه راهنمای مختصری برای چگونگی نوشتن کلمه‌ها و ترکیبهای فارسی است.

با توجه به اینکه این کتاب، جنبه درسی دارد، تقسیم‌بندی آن به چهارده بخش، تدریس آن را در طول یک نیمسال تحصیلی دانشگاه، عملی‌تر و ساده‌تر نموده و نکات اصلی و مهمی را که یک ویراستار در طول کار خویش بدان نیاز دارد گوشزد کرده و تا حد زیادی به اهداف مورد نظر خود نایل شده است. اما از آنجا که مولف محترم در مقدمه کتاب از پیشنهادهای دوستان استقبال کرده، یادکرد چند نکته را خالی از لطف نمی‌بینیم:

۱- خوب است در پایان هر فصل، تمرینهایی متناسب با آموخته‌های همان فصل ارائه شود تا دانشجوی عملی‌تر و ملموس‌تر بتواند قواعد و ریزه‌کاریهای مطرح شده را اعمال کند. هر چند در کنار تدریس و تعلیم این کتاب، لازم است که دانشجویان عملاً کتابها و مقالاتی را ویرایش و به استاد ارائه دهند.

۲- مباحث ذیل در این کتاب یا بیان نشده و یا کمتر بدان عنایت شده و چون در روند کار ویرایش، توجه به آنها بسیار بایسته است، خوب است که در چاپهای بعدی، جایی برای آنها در نظر گرفته شود:

الف - موضوع حذف مکررات در نوشته‌ها و اضافه کردن عبارات لازم برای تکمیل اثر نویسنده.

ب - توجه به انتظام مطالب، کوتاه و بلند بودن پاراگرافها و منطق کلام.

ج - پیراستن اثر مورد ویرایش از مغالطه‌ها و مجادلات عوامفریب، ابهام و مبهم اندیشی‌ها.

د - پیراستن آثار ویرایشی از افتراها، تهمت‌ها،

کلی بافیها و مطالبی که حساسیت، دشمنی و نفرت خوانندگان - یا بخشی عظیمی از آنان را - در پی دارد. ه - نوع ارتباط کاری، فکری و عاطفی نویسنده و ویراستار با یکدیگر و اثر آن بر روند کار ویرایش.

و - معرفی مراجع و منابعی که هر ویراستار برای ویرایش متون مختلف، ناگزیر از رجوع بدانهاست. منابعی چون دایرةالمعارفها، فرهنگها، اطلسها و...

ز - تاکید بر داشتن و پرورش دادن شیخ انتقادی ویراستار تا بتواند درست را از نادرست و سره را از ناسره تشخیص دهد.

ح - نوع برخورد و وظایف متنوعی که ویراستار در قبال متون مختلف دارد، فی‌المثل متون گوناگونی در عرصه‌های ترجمه، تالیف و تصحیح متون.

ط - توجه به سبک خاص نویسنده و پرهیز از دخل و تصرف زیاد یا کم، اصولاً ترسیم خط مشی و تعیین حدود اختیارات ویراستار در مقابل اثر.

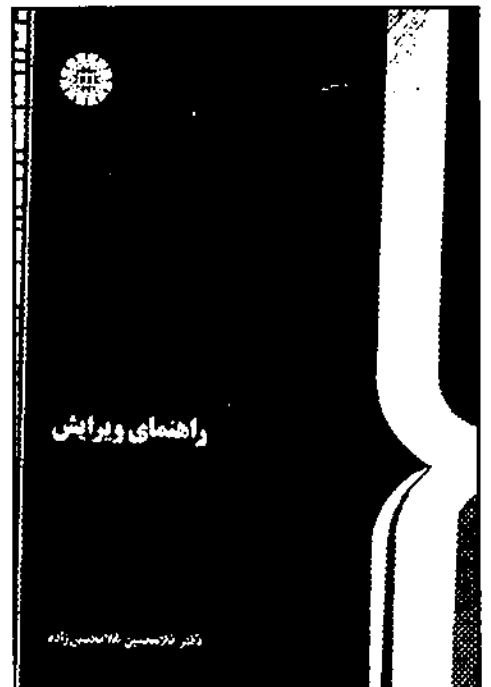
ی - تاکید بر دانستن فنون و صناعات ادبی، عروض و... در متونی که با شعر سر و کار دارند.

ک - تاکید بر این نکته مهم که هرکسی نمی‌تواند هر متنی را ویرایش کند و بهتر است هر ویراستار در زمینه‌های ویژه و محدودی تخصص پیدا کند و تنها در آن میدانها به کار اصلاحگری بپردازد.

در هر حال، نویسنده راهنمای ویرایش در عین اختصار، جامعیت و سودمندی مطالب را مد نظر داشته و چون این کتاب، پیش از انتشار به شکل جزوه حدود ده سال تدریس شده و اصلاحات بایسته‌ای در آن صورت گرفته، اثری ارزشمند و قابل اعتنا در حیطه نگارش و ویرایش به شمار می‌آید و برای مولف آن آرزوی توفیق روزافزون داریم.

پانویس:

۱- سیدحسین حسینی

راهنمای ویرایش

غلامحسین غلامحسین زاده

انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۷۹

زادۀ غلامحسین غلامحسین زاده